

Tonca iz lonca.

Nenavadna zgodba iz starih časov.

10.

iste dni, ko je Košana čakal, da mu grajski pisar sporoči, kako je opravil pri graščaku, je že izgubil sleherni upanje, da bi mogel Bernardek v šole.

Pa se je primerilo, da je srečal gospoda nunca, ki se je vračal z gradu.

»Hvaljen Jezus!« je pozdravil Košana.

»Amen na veke,« je odzdravil gospod in se ustavil.

»Hvala Bogu, lepo jesen imamo,« je menil Košana, da je kaj rekel.

»Lepo,« je pritrdil gospod in še vprašal, če je v vasi kaj novega.

Košana je povedal, da ni nič novega.

»Kaj, to ni nič novega, da misliš sina poslati v šole? Grajski pisar mi je povedal,« je bil gospod kakor užaljen.

»Mislím že, a ne vem, kako bo,« se je opravičeval Košana, ki je čutil iz gospodovih besed, da mu je zameril.

»Si nisi upal, seve, snedel bi te! Ali rajtaš, da bi ti sina kar tako sprejeli v šole, tudi če bi ti grad dovolil? K meni bi moral priti po krstno pisanje in Bernardek bi moral tudi že znati kaj brati in pisati,« je bil gospod še hud.

»Naj ne zamerijo, gospod,« je prosil Košana, »če bi pa zdaj pomagali . . .«

»Pisar mi je povedal, da ne mara graščak nič slišati o tvoji prošnji. Pa graščak tako ne bo dolgo. Ko umre, dobimo mogoče boljšega. Veš kaj, če ima Bernardek veselje, da bi se kaj naučil, naj prihaja k meni. Ga vzamem jaz nekaj časa v šolo!« je končal gospod.

Kaj takega Košana ni pričakoval. Lepo se je zahvalil gospodu, ki je krenil nato v nasprotno smer proti fari.

Bernardek je bil ves srečen. Drugi dan je že šel h gospodu.

Gospod je hodil po trati pred župniščem, bral iz majhnih črnih bukev, jih vsakotoliko zaprl in šepetaje molil.

Menda sta hkrati drug drugega zagledala, a gospod je prvi spregovoril.

»Oho, naš šolar!« je rekel. »Kar bliže, kar bliže!«

In Bernardek se je boječe približal in pozdravil.

»Truden si, tja na klop pod hruško sedi in počakaj, da odmolim. Potem začneva,« mu je velel gospod.

Bernardek je šel in sedel ter gledal gospoda in ujel, ko je bil bolj glasen, da moli tako kakor v cerkvi, kadar bere ali poje iz tistih velikih bukev, ki jih prenašajo z ene strani oltarja na drugo . . .

»Deo gratias!« je rekel gospod, ko je končal.

In potem sta šla v hišo in sta sedla za mizo, kjer je imel gospod že pripravljene drobne bukve, papir in v nizki, trebušasti steklenici neko

črno tekočino in zraven več velikih peres, ki so bila v spodnjem koncu pošev odrezana in precepljena.

»In nomine Domini, pa začniva, Bernardek,« je dejal gospod, pomaknil pred dečka odprte bukve in ga začel uvajati v skrivnost črk. Bernardek je bil bistre glave in si je hitro zapomnil črko za črko, da se je gospod kar čudil in bil zadovoljen. Z besedami je šlo teže. Bernardek jih je pač bral, a jih ni razumel. Bile so latinske besede, kakor je povedal gospod, ki mu jih je tolmačil s slovenskimi. Ko se je zdelo gospodu, da je za prvič dovolj, je vzel pero, ga pomočil v tisto črno tekočino in začel na papir prenašati vse, kar sta se prej učila iz bukev. K latinskim besedam je dostavljal tudi slovenske.

»To boš vzel s sabo, da boš doma ponavljal. Vsakokrat ti bom prepisal, dokler ne boš znal sam pisati,« mu je povedal, ko mu je dal papir, ki naj ga lepo spravi. In še je šel gospod in prinesel hleb kruha in jabolk in sta jedla in še govorila. Da so šole drage, je rekel gospod. Bernardek je pa rekel, da ima oče dosti denarja. Gospod se je začudil. Pa je Bernardek povedal, da ga je Tonca iz korenja napravil. Gospod se je zasmel in menil, da tak denar nič ne zaleže. In spet Bernardek, da je denar pravi, da je zlat in da prinese enega gospodu. Oče da ga bo rad dal, ker ga ima toliko. Gospod se je kar naprej smejal zlatemu denarju in Bernardkovi veri, zakaj, da bi imel reven kmet v takih časih zlatnike, ne, kaj takega more verjeti le otrok, ki ne ve, kaj je denar.

»Tako, zdaj pojdi.

Jutri in vsak dan potem pridi ob takem času. Glavo imaš, sem videl. Če ima še oče denar, a ne iz korenja, potem bo že šlo!« je rekel gospod in Bernardek je odšel.

Ko je prišel do doma, ni postal kakor pred župniščem; kakor bi treščilo, je planil v hišo in v izbo.

»Vsak dan bom hodil h gospodu!« je bilo prvo, kar je zmagoslavno povedal, potem pa je razgrnil na mizo papir, da pokaže znamenja, ki jih že zna brati. Oče in mati sta pristopila k mizi

in gledala, Tonca pa je splezal po Bernardku na klop in potem še na mizo, da je mogel videti čudne stvari, o katerih sta z Bernardkom že tolikrat govorila, a jih nista razumela.

In čudili so se oče, mati in Tonca.

»Dobro glavo imaš,« je menil oče.

»Tudi gospod so tako rekli,« je bil Bernardek ponosen.

»Bog daj, da bi mogel v šole,« je želela mati, ki je že v duhu videla sina pred oltarjem.

Pa je Bernardek z gospodovimi besedami povedal, da bo že šlo, če ima oče denar, a ne takega iz korenja.

»Ali ni pravi?« je vprašal hitro Tonca.

»Mar si gospodu kaj govoril o naših zlatnikih?« ni bilo očetu prav.

Bernardek je povedal vse, kar sta govorila z gospodom, in še, da je obljubil gospodu zlatnik.

»Saj mi ga daste, oče, da bodo gospod videli, da je pravi?« je h koncu zaprosil in umolknil.

»Lahko bi bil molčal o denarju,« ga je pokaral oče. Bal se je gospodovih črnih bukev, če ni v njih takih čarov in zagovorov, s katerimi bi zlatnike spet spremenil v korenje. In je odprl skrinjo, da bi se znova prepričal, kako je z zlatim denarjem. Še vedno je zlato žvenketalo, ko ga je vzel v pest in ga je spet spustil na dno. In je obljubil sinu, da da mu dá zlatnik, katerega naj gospod kar zase obdrži, ker ga bo učil ...

Potem pa sta se Bernardek in Tonca učila. Bernardek je bil kakor gospod, Tonca pa kakor Bernardek. In je kmalu gospod, ki je bil Bernardek, ugotovil, da ima Bernardek, ki je bil Tonca, dobro glavo. Vse si je zapomnil in je bil vesel, da zna tudi že brati. In ko sta se naučila brati, je hotel Bernardek, pravi Bernardek, poskusiti še s pisanjem. Poiskala sta pred hišo kokošjih peres in Bernardek jih je obrezal, kakor je videl pri gospodu. Ko so bila peresa pripravljena, je šel k ognjišču, vzel nekaj oglja, ga stolkel v prah in ga del v majhen lonček in dolil vode ter mešal in mešal, a ko je pomočil pero, je videl, da je voda ostala voda ... Tonca je bil tudi vzel oglje in ko je prišel za mizo, je odkril veliko skrivnost. Z ogljem je šel po beli javorovi mizi in oba sta

zastrmela: oglje je pisalo. In potem je Bernardek popisal vso mizo in ker je bil prepričan, da so se mu vse črke posrečile, je bil vesel in poklical očeta in mater, naj gresta gledat, kako zna tudi pisati. Mati je bila vsa iz sebe, ko je videla, kako ji je sin pomazal mizo, in je šla po toplo vodo in cunjo in pri priči zbrisala vso pisano učenost. Bernardek in Tonca nista mogla razumeti matrine jeze, oče jo je. Nič ni rekel. Šel je iz sobe in čez nekaj časa se je vrnil in prinesel dve tanki črni skrili, s kakršnimi so imeli pokrito streho, pa še dva podolgovata kamenčka.

»Tu imata, da ne bosta mazala materine mize,« je rekel in povedal, da se na take skrili lahko s kamenčkom belo piše.

In Bernardek in Tonca sta takoj poskusila in sta videla, da je res. In sta bila vesela in sta pisala in brisala, da je bilo kaj.

In potem Toncu drugi dan in tudi pozneje ni bilo več dolg čas, ko je odšel Bernardek h gospodu in je bil sam doma. Pisal je in pisal kar na obe skrili in na obe strani in bil pri tem tako zamišljen, kakor bi bil pozabil na ves svet, kolikor ga je poznal, in bi bil že pravi učenjak...

11.

»Tonca, zdaj se pa pripravi, v grad morava. Pisar je poslal pome. Graščak bi nemara rad ozdravel,« je prišel Košana izpred hiše v izbo. Tonca je pustil pisanje.

»Kdaj pojdeva?« je vprašal.

»Jaz se brž pripravim,« je rekel Košana.

»Pa Tonca bo treba tudi umiti in lepo počesati!« je zaklicala Košana iz kuhinje, v katero so bila vrata priprta.

In je prišla Košana z vodo v izbo, da bi Tonca umila.

»Kje pa je?« je vprašala, ko ga ni nikjer zapazila.

»Za pečjo,« je povedal mož.

»Pa ga ni,« je povedala, ko je pogledala za zapeček.

»Tonca, kje si?« sta vprašala mož in žena obenem.

»Tukaj sem, za pečjo sem, hihihih...« se je oglasil Tonca in se veselo zasmel.

»Sveti križ božji, kako naj te pa zdaj umijem in počesem, da boš lep, ko te ne vidim,« je vzkliknila Košana.

»Hahaha, saj ga tudi drugi ne bodo videli in tako ni treba, da bi ga umila. Tonca že ve, kako je treba iti v grad, da bo prav!« je bil mož zadovoljen.

Košana se je bil napravil in štopil k peči ter z roko iskal Tonca, da bi ga vzel v naročje in z njim odšel.

»Na, pa sem te le dobil, ko vem, da si. Graščak te ne bo dobil, ko ne ve nič o tebi, hahaha...« je bil Košana zadovoljen in odšel s Toncem.

Med potjo sta se Košana in Tonca še dodobra zmenila, kako bosta v gradu nastopila. Ko sta se bližala Graparjevi hiši, je Košana pomislil, da bi nemara bilo dobro, če bi šel Grapar z njima. Ako bi graščak hotel vedeti, kako je rajnki oče naročil zaradi Bernardkovega šolanja, bi mogel samo Grapar govoriti. In povedal je Toncu, kako misli, in Tonca je bil zadovoljen in sta se ustavila pred hišo in Košana je poklical Graparja in mu povedal, kako in kaj.

Grapar se je hitro napravil in potem so šli.

Pisar je oba moža prijazno sprejel.

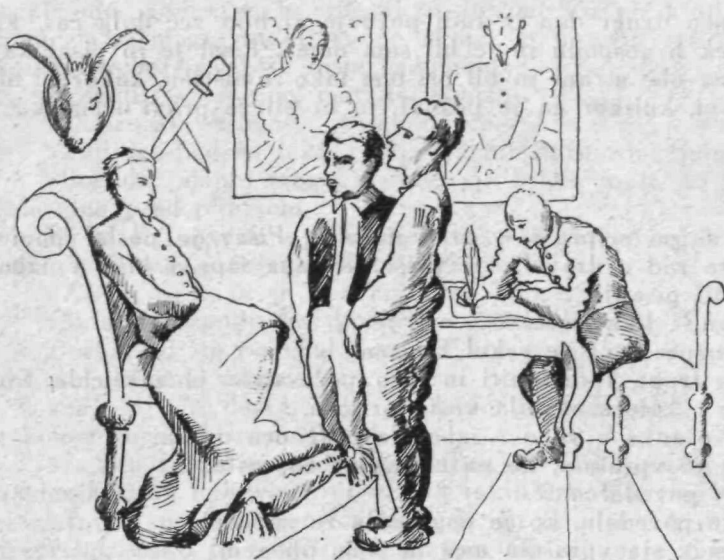
In potem je povedal pisar, kar je Košana že vedel izza tistega dne, ko se je srečal z gospodom, in še, da je graščak potem večkrat sam s seboj kričal, da se tudi mrtvih tlačanov ne boji. Pa da so bolečine vedno huje pritiskale, da sta mu odpadli že obe roki do zapestja in da mu tudi noge gnijejo.

»Pa je zadnje dni in noči prerjovel in pretulil, da nas je bilo v gradu groza. Vse da napravi, je obljubljal, samo da bi mu kdo pomagal. Zato sem poslal marenj, da pridi,« je končal pisar.

In potem jih je peljal pisar h graščaku.

Potrkal je na lepo izrezljana vrata in od znotraj so zaslišali zamolkel glas. Vstopili so.

Košana in Grapar sta obstala in oba in še Tonca so se čudili, ko so zagledali na mehkem sedežu naslonjaču za mizo graščaka. Shujšan je bil, da ga ni bilo spoznati. Tonca je gledal, kako lepo sobo ima graščak.

Tu je videl po stenah podobe, ki so bile še mnogo lepše kakor po hodnikih. Najbolj se mu je zdela lepa podoba, s katere ga je gledala tako prijazno in mило lepo oblečena žena. Spomnil se je, kaj je slišal praviti o graščakovi ženi, ki je umrla ali kaj, in je sklepal, da je podoba graščakinje. Zraven je

bila druga podoba. V njej je spoznal graščaka, ki ni bil onemu tam spodaj skoraj nič več podoben. In še je videl Tonca po stenah meče in nože in še drugo orožje, kateremu ni vedel imena . . .

Pisar se je približal graščaku, se mu globoko priklonil in ponižno povedal, da je prišel Košana iz Srednje vasi in z njim Grapar, če bi gnadljivi gospod grof hotel vedeti, kako je bilo s tistim naročilom . . .

Graščak je nekaj zarenčal in pisar je odstopil in ukazal Košanu, naj stopi bliže h grofu. Košana se ni nič bal.

»Gnadljivi gospod grof,« je začel, kakor je slišal pisarja, »prišel sem, kakor ste želeli. Če mi dovolite, da pošljem lahko sina v šole, ozdravite.«

»Kako moreš to reči?« ga je vprašal mrmraje graščak in očitvidno premagoval bolečine.

»Morem,« je odvrnil Košana kratko.

»Kdo ti je to povedal?« je hotel vedeti graščak.

»Božja volja je, da vem,« se je izmaknil Košana.

»Ali oče?« je vprašal graščak in tako čudno razvlekel obraz, kakor bi z odporom moral gledati nekaj groznega. Košana je molčal.

»Ali veš tudi ti, Grapar?« se je obrnil k drugemu tlačanu.

»Gnadljivi gospod, vem in ne vem, a je bolje, če ne povem, ker drugače bi vam ne bilo mogoče pomagati,« je zvito odgovoril Grapar.

Pisar, ki je stal ob strani, ni mogel verjeti, da graščak tako prizanesljivo govori s tlačanoma.

»Dovolim, da pošlješ sina v šole, a dokler ne ozdravim, ga ne smeš poslati od doma,« je nato rekel graščak Košanu.

»Kaj pa, gnadljivi gospod grof, če pri priči ozdravite?« je vprašal Košana.

»Potem ga odpelji še danes, če hočeš!« je odvrnil graščak.

»Pa naj bi, gnadljivi gospod grof, to vaš gospod pisar zapisal, da bi oni to podpisali in bo držalo,« je hotel Košana.

»Ne morem podpisati!« je graščak vzkipeel, ker je mislil, da ga tlačan draži in se mu posmehuje.

»Zdaj ne, pa potem, ko ozdravite. In to bo lahko, preden pojdeva z Graparjem z gradu,« je menil Košana.

»Pisar, pripravi papir in zapiši, kar sem govoril!« je ukazal graščak. Pisar se je poklonil in odhitel iz sobe.

»Ti pa si zapomni,« je nadaljeval graščak Košanu, »če se iz mene norčuješ, se ti bo godilo še huje kakor tvojemu očetu zaradi tistega krajcarja!«

Košana se je približal graščaku in mu rekel, naj mu da levo roko.

»Levo? Zakaj levo?« se je upiral graščak.

»Zato, ker tako hočem,« je dejal Košana.

In graščak jo je moral dati. Obvezano je imel, da bi se ne videla ostudna rana. Košana se je delal, kakor da ne more obveze odvezati, in je namignil Graparju, naj pomaga. Graščak je voljno držal in ni ugovarjal. Tonca se je tedaj previdno pripognil in kanil na rano kapljico čarodejne tekočine in želel, naj leva roka ozdravi.

»Tako, gnadjlivi gospod grof, zdaj boste videli!« je rekel Košana, ki je opazil kapljico, katere graščak ni ne videl ne čutil.

Pisar se je vrnil in sedel za mizo.

»Piši, piši, kar sem govoril! Glej, glej, leva roka je že cela. Prav taka je, kakor je bila pred boleznijo!« je graščak veselo zaklical in gledal roko in jo na vse načine pregibal, da bi se prepričal, če je res ozdravljena. Pisar je pisal in strmel.

»Zdaj pa še desno in še noge!« je prosil graščak, nič več dvomeč, da mu jih ne bi Košana ozdravil.

»Gnadjlivi gospod grof,« mu je odgovoril Košana, »zdaj vidite, da je res, kar sem vam pravil. Če pa hočete, da boste popolnoma ozdraveli, mora pisar še nekaj drugega napisati!«

»Vse napiše, kar povej, kaj želiš!« je bil graščak pripravljen.

»Potem naj gospod pisar zapišejo tako, da gnadjlivi gospod grof ukazujejo in potrjujejo, da od tega dne naprej za zmeraj ne bova ne jaz in ne Grapar več tlačana in da sva samosvoja kmeta in taka ostaneva in tudi naši otroci in otrok otroci, dokler bo najin rod živel. In še to naj zapišejo, da zmanjšajo gnadjlivi gospod grof tlako in desetino vsem kmetom, ki spadajo pod grad, za tri dele. In še to. Nekega Tonca, ki je čevljarjev iz druge doline, poznam. Če bi hotel kdaj živeti v Srednji vasi, naj bi se tudi naselil s starši kakor samosvoj kmet.«

Košana je povedal, kaj želi. Grapar je z veseljem v srcu poslušal in ugibal, kako bo, Tonca se je kar začudil, ko ga je Bernardkov oče imenoval, pisar je pisal, graščak je pa mrko gledal.

»To so tvoje želje?« je trdo vprašal.

»To so, gnadjlivi gospod!« je odgovoril Košana.

»In če bi zdaj poklical biriče in vaju ukazal zapreti!« je grozeče nadaljeval graščak.

»Potem ne ozdravite,« je mirno vrnil Košana.

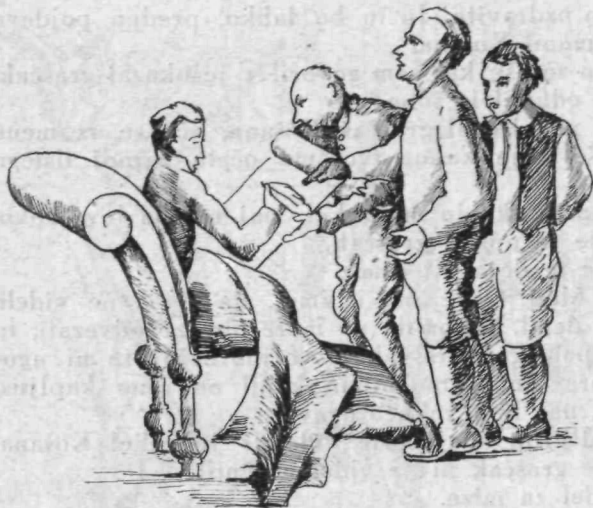
Graščak se je zdrznil in spet pogledal na zdravo roko.

»Pa še to naj napišejo, gospod pisar,« se je spomnil Košana, »da gnadjlivi gospod grof obljublja pri svojem zdravju, da bodo posihmal zmeraj s kmeti dobri in lepo z njimi ravnali.«

»Kaj?« je zarjovel graščak.

Tonca je bil vesel, ko je slišal to Košanovo zahtevo, in si jo je zapomnil, da jo vplete v svojo željo, če bi graščak popustil in se vdal.

»Tako in nič drugače, gnadjlivi gospod grof. Saj sem dosti dober, da vam hočem pomagati, ko ste vi tako hudo ravnali z mojim očetom

in še z drugimi, tudi z Graparjem. Kako naj vam pomagam, če pa že zdaj grozite, ko še niste zdravi? In kaj bi bilo z nami, če bi spet zdravi mogli iz gradu?» se Košana ni ustrašil.

Graščak je molčal, kakor da se bori sam s seboj ob besedah, katerih si ne bi bil prejšnje čase nihče upal govoriti pred njim. In zdaj jih je moral poslušati in mirno prenesti. »Pisar, ali si zapisal tudi zadnje?» je vprašal.

»Sem, gnadjivi gospod grof,« se je poklonil izza mize pisar.

In graščak je iztegnil desno roko kakor prej levo in vpričo pisarja sta jo Košana in Grapar odvezala in še je šel Košana s svojo preko rane, ko je ugledal na nji kapljico.

»Tudi desna bo zdaj dobra!« je rekel in je ni več zavezal.

Graščak jo je odmaknil in jo gledal, kakor so jo gledali vsi. In vsi so videli, kako se rana suši in kako zapestje raste v dlan in prste prav do nohtov. In kakor prej levico tako je zdaj graščak pregibal desnico in si ju nazadnje zadovoljno pomel in rekel:

»Nič se ne kesam, da sem se dal pregovoriti. Vse je zapisano, kar si želel, Košana. Zdaj mi pa še noge ozdravi!«

»Zdaj imajo desno zdravo, gnadjivi gospod grof, in lahko podpišejo, kar je zapisano,« je opomnil Košana.

In graščak se je moral vdati. Pisar mu je prinesel papir in pero in je podpisal.

»Zdaj naj pa pisar preberejo, kar je zapisano!« je želel Košana.

In pisar je bral in Košana in Grapar sta poslušala in prikimovala. Vse je bilo tako zapisano, kakor je Košana govoril.

»Zdaj pa naj dajo pisanje meni,« je rekel Košana pisarju.

Pisar je pogledal graščaka in ko mu je ta dal znamenje z roko, je izročil pisanje Košanu, ki je pa še pripomnil, da morajo prav tako zapisati tudi v grajske bukve. Da bo sin, ko bo duhovnik, prišel na grad in pogledal, če so res napisali.

»Kar zanesi se!« je dejal graščak.

In potem so graščaku ozdravili še noge in ko je stopil nanje in je mislil pisar, da bo planil nad oba kmeta, se je zgodilo nekaj, česar ni pričakoval. Obema je dal roko in ko je Graparju vrnil še zlatnik, ju je povabil s pisarjem v obednico in ju je pogostil, kakor da so si že od davna najboljši prijatelji.

(Dalje.)